

cima: *Aeschylus, Daedalus, Choerilus, Boeotia*, i to s kasnolatiniskim izgovorom, nego bismo prema grčkim oblicima *Αἰσχύλος, Δαίδαλος, Χοίριλος, Βοιωτία* svakako pisali *Ajshil, Dajdal, Hojril, Bojotija*, što bi bilo najbliže starom grčkom izgovoru. Kad već nismo uzeli oblike, koji odgovaraju grčkoj glasovnoj slici, nego oblike, koji jasno pokazuju latinsku transkripciju s kasnolatiniskim izgovorom, ne bi li bilo opravdano i na grčka vlastita imena primijeniti onaj dodatak: *po latinskom izgovoru*, pa pisati i izgovarati: *Krez, Ezop, Efez, Sizif, Peloponez* i sl.? Tome bi u prilog išlo i ovo: Grčka vlastita imena redovno postaju od istih osnova, od kojih i opće imenice, pa je nekako neobična razlika u izgovoru između, na pr. *pausa* i *Pausanija*, *muza*, *muzej* i *Musej*, *mauzolej* i *Mausol*, *izoterma* i *Isokrat*, *meduza* (morska životinja) i *Medusa* (mitološki lik) i sl.

O pisanju intervokalnoga s u latinskim i grčkim riječima govori i Maretić u svojoj *Gramatici i stilistici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (II. izd., str. 73.). Pošto je izložio, kako su takve riječi pisali Vuk i Daničić, on postavlja pravilo: »U međunarodnim riječima grčkoga i latinskoga podrijetla pišimo **z** . . . , ali u vlastitim imenima pišimo **s**.« Maretić dakle traži, da se intervokalno **s** i u **!atinskim** vlastitim imenima ostavi nepromijenjeno. Zato među primjerima uz grčka imena navodi i latinska: *Cesar, Hortensije, Proserpina* i *Vespasijan*. Maretićevo je pravilo dosljednije od Boranićeva, jer se njime u vlastitim imenima reproducira klasični izgovor grčkoga i latinskoga intervokalnoga **s**. No, iako Maretić načelno ima pravo, protiv njegova zahtjeva govori naša već dugo ustaljena praksa i, čini mi se, jezični osjećaj.

Iz navedenoga jasno se vidi, da pisanje vlastitih grčkih imena s intervokalnim **s** predstavlja pitanje, kojim će se morati pozabaviti sastavljači našega novog pravopisa. Ma kako bilo ono riješeno, moje je mišljenje, da bi se barem neka uobičajena grčka vlastita imena, kao na pr. *Krez, Ezop, Sizif, Pegaz*, morala tako pisati, jer su tradicijom očuvala izgovor sa **z**, a ne sa **s**. U tome se možemo povesti za Ciceronom, koji, govoreći o jednom drugom pitanju latinske ortografije i ortoepije, lijepo kaže: *usum loquendi populo concessi, scientiam mihi reservavi*. (Orator, 160.)

RAD JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE NA PODRUČJU HRVATSKE LEKSIKOGRAFIJE

Petar Skok

I.

Od svih radova, koje je izvršila Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu u toku 80 godina svoga postojanja na polju izučavanja hrvatskoga jezika, neosporno su najvažniji njezini leksikografski

radovi. Ovi radovi pokazuju velik napredak, koliko prema našim starijim leksikografima, kao Stuliću, Belostencu, Mikalji i drugima, toliko i prema klasičnom rječniku Vukovu, u kojem je kodificiran hrvatskosrpski narodni govor seosko-balkanske sredine prve polovine 19. stoljeća i u kojem su, gotovo na naučnoj podlozi, dana značenja riječi i, veoma često, označeni krajevi, gdje se govore. Vuk je prvi naš lingvistički geograf.

Ideju za veliki Akademijin Rječnik dao je već pri osnutku Akademije 1867. njezin prvi tajnik Daničić. Godine 1868. počeli su već prepisivači raditi na sakupljanju grade za taj rječnik.

Prema ideji Daničićevoj ovaj je rječnik imao biti u prvome redu historijski, t. j. sadržavati cio rječnički materijal pisaca hrvatskih i srpskih do početka 19. stoljeća, t. j. uglavnom do Vukove reforme, a iz rječničkog materijala 19. stoljeća imao je sadržavati samo Vukov jezik, jezik narodnih pjesama i sakupljenu građu od prinosnika iz naroda, te još vokabular nekih pisaca kao Martića, Pavlinovića i t. d., za koje se pretpostavljalo da pišu »čistim« narodnim govorom.

Nema sumnje, da je ovo bila golema zamisao, a što se tiče jezika naših narodnih narječja, gotovo i neizvediva, jer čitav narodni govor nijesu mogli iscrpiti ono nekoliko prinosnika, narodne pjesme i par suvremenih pisaca, koji su pisali narodnim jezikom svojih krajeva, kao Martić, Ljubiša, Pavlinović i t. d. Kasnija ispitivanja naših narječja pokazala su, da je rječničko narodno blago mnogo veće, nego što je Daničić mogao sedamdesetih godina zamišljati.

Valja žaliti, a to je žalio i posljednji urednik Akademijina Rječnika Maretić, što Daničić nije uzeo u građu Akademijina Rječnika i kajkavsko narječje. On je dao crpiti građu za nj samo iz kajkavskih leksikografa Belostenca, Habelića i Jambrešića, a nije dao crpiti i hrvatske kajkavske pisce. To je učinio po svoj prilici zbog toga, što se držao Miklošičeve pogrešne teorije, da je hrvatsko kajkavsko narječje dio slovenskoga jezika.

Zbog toga će trebati dodati sadašnjem Akademijinu Rječniku, kad bude gotov, kao suplemenat i rječnik hrvatskih kajkavskih pisaca. Na to se ne treba tužiti. Za sve velike rječnike naučnog karaktera, što se pišu po svijetu, ukazala se u toku izradivanja potreba, da im se dadu i suplementi. Veliki francuski leksikograf Littré reče, da se rječnik jednog jezika nikada ne može dovršiti.

Godine 1878. izašao je ogleđ Rječnika, a godine 1880. do 1882. prvi svezak, koji je uredio posve sam Daničić.

Odmah se vidjelo, da je taj rječnik osnovan na naučnom leksikografskom principu, ne na jednostavnom glosatorskom, kao naši stariji rječnici, koji daju za našu riječ približni ekvivalenat latinski ili talijanski. U tom se

rječniku točno označuje opseg značenja svake riječi. Pojedine se nijanse u značenjima definiraju. Iznose se za te nijanse potvrde iz pisaca. Za svaku se riječ kaže doba, kada je prvi put potvrđena, kod kojih pisaca, i po mogućnosti, gdje se govori.

Osim toga Rječnik je imao biti i etimologijski, t. j. kazati izvor svake riječi, da li se nalazi u ostalim slavenskim jezicima, da li ima indoevropsko svojstvo, da li je tudica i kako je oblikovana u hrvatskom jeziku.

Osim toga daju se potvrde i iz historijskih dokumenata iz 12., 13. i 14. stoljeća i prije. Što je još važnije, Rječnik nije imao obasezati samo opće riječi, nego i čitav toponomastički i onomastički materijal.

Etimologijski dio Rječnika doživio je doduše znatne varijacije prema Daničićevu načinu etimologiziranja; ali kod obrađivača Budmana i Maretića dobio je pak takav oblik, da može dobro poslužiti i u budućem našem etimologijskom ispitivanju. Kako utvrđenih etimologija ima veoma malo, bilo bi bolje, da se ovaj leksikologijski dio rezervirao za poseban rječnik i da nije ušao u ovakvo golemo djelo, za koje se ne može lako praviti novo izdanje. Ovako će i za etimologijski dio biti potreban suplemenat, kad Rječnik bude gotov.

Na uređivanju Rječnika izmijenila su se četiri urednika. Daničić je u vremenu od tri godine, od 1880. do 1882., obradio prvi svezak i od drugoga početak do riječi *čobo*. Nastavio je Matija Valjavec, osobit poznavalac kajkavskog govora, koji je obradio oko 100 strana drugoga toma do riječi *da*. Dalje uređivanje Akademijaskog Rječnika od godine 1883. do 1907. (do pridjeva *maslinski* u šestom svesku) preuzeo je osobiti poznavalac dubrovačkog govora Pero Budman. Od pridjeva *maslinski* u šestom svesku pa do dva sveščića dvanaestoga toma, t. j. od 1907. do 1937., punih dvadeset godina uređivao ga je osobiti poznavalac Vukova jezika Tomo Maretić.

Dosadanje uređivanje ovoga džinovskoga djela dokazuje, da ga jedan čovjek ne može dovršiti i da je za ovakav posao potreban kolektivan rad uz dobru koordinaciju posla. Nova uprava Akademije, odjel za jezik i književnost (sada za filologiju), odlučila je, da postupi na ovaj način i da što skorije privede kraju ovaj Rječnik, koji čini čast Akademiji i hrvatskoj nauci.

No ne treba da nas iznenadi dugotrajnost izrađivanja ovog velikog djela, od 1880. do danas. Ako se ogledamo po svijetu, vidimo, da ni druge evropske akademije nijesu mogle dovršiti leksikografskih radova u kraćem vremenu.

Rumunjska je akademija na pr. sedamdesetih godina odlučila da leksikografski kodificira rumunjski jezik. Ali, jer je za bazu toga rada uzela pogrešan puristički plan, naime, da u jednom dijelu obradi latinski elemenat

rumunjskog jezika, a u drugom sav ostali tudi elemenat, koji bi se morao izbaciti iz rumunjskog jezika, morala je napustiti taj svoj prvi rječnik i novi započeti tek na početku današnjeg dvadesetog stoljeća. Dosada je došla u tom rječniku samo do slova *L*.

Historijski rječnik novogrčkog jezika, na kojem se radi već nekoliko decenija, izašao je samo u prvom svesku.

Udruženje njemačkih akademija, koje radi sa znatno većim naučnim i finansijskim sredstvima negoli naša Akademija, počelo je izdavati *The-saurus linguae latinae* tek 1900. Godine 1934. došlo je do slova *G*.

Madžarska akademija izdala je svoj historijski rječnik samo u četiri sveska. Ali etimologijski rječnik madžarskog jezika, odijeljen od historijskog, izlazi od 1914. do danas i došao je istom do slova *E*.

Prema zamisli Daničićевой naš Akademijski Rječnik imao je da bude ne samo historijski, nego i dijalektologijski. Kako već gore rekosmo, ovaj dio rječnika izvršen je samo djelomično, jer Akademija nije mogla dati popisati čitav rječnički materijal pojedinih naših narječja i krajeva. Zato će izrada naših dijalektologijskih rječnika morati ostati za budućnost. Ali i današnji Akademijin Rječnik dao je osnovu i za takav rječnik, kao što je dao osnovu i za izradu rječnika današnjeg našeg književnog i saobraćajnog govora.

Iskustva dosadašnjega uređivanja golemog Akademijina Rječnika, kojemu, s pravom se može reći, nema premca u Evropi s obzirom na opseg, ocrtao je godine 1916. njegov posljednji urednik Tomo Maretić u svojim *Crticama*. Ove *Crtice* ostat će kao osnovne upute za uređivanje grade do svršetka. I novi obradivači moraju se striktno držati načina rada posljednjeg uređivača Tome Maretića, kako bi se očuvalo jedinstvo obrade samog Rječnika.

II.

U svome leksikografskom radu Jugoslavenska akademija nije se ograničila samo na veliki Rječnik. U početku ovoga stoljeća, godine 1908. došlo je do ostvarenja jednog specijalnog rječnika. To je rječnik iz hrvatskih pravnih spomenika, koji je pendant Akademijinoj kolekciji pravnih spomenika pod naslovom *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium*. Taj je rječnik 1923. potpuno dovršen pod naslovom *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*. Obradio ga je nekadašnji predsjednik Jugoslavenske akademije Vladimir Mažuranić. Taj Rječnik ima, gotovo bi se moglo reći, enciklopedijski historijsko-lingvistički karakter. U nj je stavio pokojni Mažuranić ne samo svoje golemo pravno znanje, nego i historijsko i etimologijsko. Ovaj je rječnik važan i za historijsko izučavanje hrvatskog jezika.

Osim ovoga specijalnoga rječnika Akademija je dala od godine 1928. do 1946. još jedan specijalni rječnik. To je Rječnik narodnih zoologičkih naziva, što ga je napisao Hirtz, do sada u tri sveska: nazivi amfibija i reptilija i ptica. Drugo leksikografsko djelo istoga pisca o važnoj terminologiji slatkovodnih i morskih riba nalazilo se pri završetku, kad je umro. Od terminologije kukaca nema još ništa.

U tom rječniku dano je mnoštvo naših narodnih naziva za gmazove i ptice. Naznačeno je, gdje se ti nazivi govore, i što je još najvažnije, dan je za svaki naziv točan latinski naučni naziv, tako da za naše narodne nazive nema više onakvih neodređenih naziva, kao »neka ptica« i t. d., što veoma otežava rad onome, koji ispituje etimologiju riječi. Što je još dobro u tom rječniku i mora se istaći, to je, da su navedene potvrde, tko je pisao o tim životinjama i kako ih je okarakterizirao. Navedene su i karakteristike iz Brehma i drugih pisaca, što također olakšava rad etimologu.

III.

I nadalje, Jugoslavenska je Akademija nakon Prvog svjetskog rata započela rad na još jednom važnom rječniku. Nakon Prvog svjetskog rata udružile su se naime zapadne svjetske akademije u Belgiji s namjerom, da nanovo izrade rječnik srednjovjekovnog latiniteta, t. j. da prirede novo izdanje Du Cangeova *Glossarium mediae et infimae latinitatis*. Kako i naši stari spomenici ulaze u taj latinitet i kako je latinski srednjovjekovni jezik bio kod nas uredski jezik sve do godine 1848., bilo je ispravno, što je Akademija prihvatila surađivanje na gornjem internacionalnom rječniku srednjovjekovnog latiniteta, koji je imao obuhvaćati doba od 6. stoljeća do godine 1000. Kako za taj period ima veoma malo naših latinskih spomenika, bilo je dobro, što je naša Akademija odlučila da izda rječnik našega latiniteta. To je bilo i sasvim logično, jer je taj rječnik imao dopuniti Akademijina izdanja naših historijskih spomenika: *Monumenta historica Slavorum meridionalium*, *Codex diplomaticus regni Croatiae*, *Acta comitialia* i druge naše latinski pisane spomenike.

Ima, pored toga, i još jedan razlog, zašto je Akademija ispravno postupila, kad se je dala na taj posao. Godine 1901. izdao je Madžar Bartal Antal *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*. U ovaj je rječnik on uzeo i materijal iz naših latinski pisanih spomenika. Da naš latinitet ne ide u naučni svijet pod madžarskim imenom, red je, da i mi izdamo svoj *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Croatiae*. Od toga djela, za koji je već iscrpen izvjestan materijal, izašao je u zadnje doba samo jedan ogledni svezak od 300 strana, koji sadržava nešto materijala do slova C.

IV.

Napokon treba još da spomenemo i ovo. U Akademijinu Zborniku za život i običaje Južnih Slavena sadržan je golem leksikografski materijal, koji se odnosi na hrvatski folklor. Ovaj materijal moći će u budućnosti služiti za rječnik hrvatskog folklor, koji je naročito danas prijeko potreban, kad se Seljačka sloga i druge narodne organizacije daju na njegovanje folklorne umjetnosti i kad se počinje proučavati primitivna kultura sadržana u narodnom folkloru.

V.

Iz ovog letimičnog prikaza golemog leksikografskog rada, što ga je Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti izvršila u ovo osamdeset godina svoga postojanja, nesumnjivo izlazi, da je Akademija točno izvršila zadaću, koju su joj povjerali njezin osnivač biskup Strossmayer, njezin prvi organizator Franjo Rački i njezin prvi tajnik Đuro Daničić, čija velika i značajna naučna ličnost iskače i danas nakon Vukove stogodišnjice.

Tim svojim radom Jugoslavenska je akademija naučno produbila Vukovu reformu književnoga jezika i dala osnovu čitavom našem budućem lingvističkom razvoju. Ona je njime osvijetlila sebi lice među slavenskim akademijama i zaslužila u potpunoj mjeri priznanje i potporu naroda i narodnih vlasti u svojem daljnjem leksikografskom radu. S tim se radom mora da upozna svatko, tko misli raditi na kulturi našeg suvremenog književnog jezika.

ČITAOCI NAM PIŠU

Književnik R. Katalinić Jeretov, rođen 8. I. 1869. u Volovskom, uputio je uredništvu *Jeziika* (6. XII. 1952.) ovo pismo: »Primio sam prva dva broja *Jeziika*, koji mi posvema ugađaju. Molim Vas lijepo, da me upišete kao člana Hrvatskog filološkog društva sa mjesečnim prinosom od 10 dinara i pošaljite mi pošt. čekove za uplatu članarine. — Mislim, da bi svaki naš literat, zapravo svaki naš ljubitelj jezika imao da pristupi u članstvo Hrvatskog filološkog društva i da se pretplati na *Jeziik*. Uz bratski pozdrav i poštovanje, Rikard Katalinić Jeretov.«

Ima vjerojatno i drugačijih mišljenja o *Jeziiku*, i mi ćemo ih rado objelodaniti, ali uz ovo pismo želimo istaći, da materijalna baza *Jeziika* još ni sad nije osigurana. Samo veći broj pretplatnika može osigurati dulji život našeg časopisa.

Neka ovaj dopis književnika Jeretova posluži kao poticaj za okupljanje novih pretplatnika! *Jeziik* nije časopis samo za filologe, nego za sve naše ljude od pera, za intelektualce svih struka, osobito za prosvjetne radnike, novinare, studente i učenike viših razreda srednjih škola. O njihovu razumijevanju ovisi sudbina *Jeziika*!